

як-от про школу В. Перетца. Але витoki тоді ще майбутніх досягнень української філологічної науки знаходяться в "трудах і днях" гуманіста й ерудита М. Максимовича, першого ректора Університету Св. Володимира.

1. Максимович М. Листи / Михайло Максимович ; Упор. і вст. ст. В. Короткого. – К. : Либідь, 2004. – 312 с. ; іл. ("Пам'ятки історичної думки України").

Ніка О.І., д. філол. н.

З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ЛЕВЧЕНКО ГРИГОРІЙ АНДРІАНОВИЧ

У статті аналізується українське мовознавство в Київському університеті імені Тараса Шевченка, зокрема наукові студії з історії літературної мови першої половини ХХ ст., актуальність наукових ідей лектора Київського університету Г.А. Левченка в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: українське мовознавство, Київський університет імені Тараса Шевченка, історія української літературної мови, Г.А. Левченко.

The article analyzes the Ukrainian linguistics at the Kyiv National Taras Shevchenko University, especially scientific studies on the History of the literary language of the first half of the twentieth century, the relevance of the scientific ideas lecturer of Kyiv University, G.A. Levchenko in modern linguistics.

Key words: Ukrainian linguistics, Kyiv National Taras Shevchenko University, History of Ukrainian literary language, G.A. Levchenko.

В статье анализируется украинское языкознание в Киевском университете имени Тараса Шевченко, в частности научные студии по истории литературного языка первой половины ХХ в., актуальность научных идей лектора Киевского университета Г.А. Левченка в современной лингвистике.

Ключевые слова: украинское языкознание, Киевский университет имени Тараса Шевченко, история украинского литературного языка, Г.А. Левченко.

Українське мовознавство першої половини ХХ ст. засвідчує зростання лінгвістичного інтересу до історії української літературної мови, яка розвивається як окрема лінгвістична галузь і навчальна дисципліна.

Із Київським університетом початку ХХ ст. пов'язані імена відомих філологів-істориків В.М. Перетца, І.І. Огієнка, А.Ю. Кримського, М.К. Грунського, Є.К. Тимченка, Г.А. Левченка, О.Н. Синявського, які працювали на різних кафедрах університету, у тому числі на кафедрі української мови, утвореної 1918 року.

Історичний контекст філологічних досліджень був зацентрований ще у студіях В.М. Перетца, професора Київського університету в 1903-1914 рр. У його працях період XVI – XVII ст. посідає особливе місце, а текстоцентричний підхід до українських писемних пам'яток цього часу дає глибокі і переконливі висновки щодо їх мови. Зокрема, досліджені В.М. Перетцом українські синаксари в Київських і Львівських тріодях XVI – XVII ст. стали основою для узагальнень про "просту мову" в Україні.

Ініційоване дослідником звернення до оригіналів писемних пам'яток було продовжене у джерелознавчих студіях В.П. Адріанової-Перетц, С.О. Бугославського, М.К. Гудзія, О.К. Дорошкевича, С.І. Маслова, О.А. Назаревського та ін.

Варто зазначити, що ще з початку ХІХ ст. історія вивчення літературної мови зосереджується на висвітленні саме староукраїнської доби XVI – XVIII ст. (П.Г. Житецький), прецедентних текстів цього часу (Пересопницького рукопису, Синоніми словенороської). П.Г. Житецький завершував цикл праць про староукраїнську мову "Енеїдою" І.П. Котляревського, тим самим підсумовуючи книжну традицію та визначаючи перспективи її поцінування в новому часі. Як можемо переконатись, "проста мова" знову була підкреслена в

українському мовознавстві початку ХХ ст. завдяки історико-філологічній школі В.М. Перетца.

Спроби цілісного викладу літературної мови в її історичній перспективі представлені в "Начерку розвитку української літературної мови" (1918) М.Ф. Сумцова, одного з фундаторів і очільника Харківського історико-філологічного товариства. Попри авторське потрактування нового часу (від поетичних творів І. Мазепи) праця М.Ф. Сумцова мала значення для наступних аналітичних досліджень. В історичній лінгвістиці прийнято вважати, що автором першого загального курсу з "Історії української літературної мови" був М.Ф. Сулима, який видрукував його поруч із "Українською діалектологією" під спільною назвою "Історичний курс української мови" (Х., 1928) [1, с. 614].

Таке поглиблене вивчення активізує наукові студії про літературну мову нового часу, особливо першої половини ХІХ ст. Цей контекст розвитку наукових уявлень важливий для поцінування наукового доробку Г.А. Левченка як університетського автора підручника "Нариси з історії літературної мови першої половини ХІХ ст."

У 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. історія літературної мови не обмежується вивченням старої доби і "простої мови". Передусім у колі лінгвістичних зацікавлень – мовотворчість І.П. Котляревського і Т.Г. Шевченка, як і цілісне осмислення їх ролі в новій історії. Цим питанням присвячені як окремі статті "З верховин нової літературної української мови (Про мову І. Котляревського)" О.Н. Синявського (1928), так і його цикл праць про Т. Шевченка: "Деяко про Шевченкову мову. Спроба вияснити декотрі сумнівні моменти Шевченкової вимови" (1925), "Елементи Шевченкової мови, їх походження й значення" (1931), "Принципи редагування мови й правопису Т. Шевченка та конкретні зразки. (Пропозиція)" (1931). До вивчення мови Т. Шевченка також звертався М.Ф. Сулима "Найяскравіші особливості фрази Шевченкового "Кобзаря" (1924).

Окрема увага в цих студіях також належить постаті Г.С. Сковороди: "Мова і правопис у творах Г.С. Сковороди" (1923) П.О. Бузука, "Мова творів

Гр. Сковороди" (1924) О.Н. Синявського. Проспективний розвиток нової літературної мови з її централізацією південно-східного наріччя підкреслюється в тому, що Сковорода був попередником тих авторів, які орієнтувалися на "південноукраїнське наріччя" як основу української літературної мови. На ній продовжував акцентувати О.Н. Синявський в оцінці Шевченкової мовотворчості: Шевченко "походить "із центру української етнографічної території, із місцевості (південна Київщина), хоч і безперечно мішаних новоукраїнських говорів, але найстарших і найменше підпалих чужомовним впливам" (стаття О.Н. Синявського "Елементи Шевченкової мови цитується за В. Чапленком) [9, с. 110].

Як можемо переконатися, Шевченкова мова достатньо поцінована в науковому доробку Г.А. Левченка: цьому питанню присвячено статтю "Шевченко в історії української літературної мови" ("Наукові записки Київського університету. Збірник філологічного факультету", 1939) і ним завершується монографія "Нариси...", що хронологічно охоплює першу половину XIX ст.

Отже, в лінгвістичному дискурсі початку XX ст. набуває нових імпульсів літературна історія української літературної мови. Як і з попереднього століття залишаються актуальними в цей час студії з давнього письменства, разом із тим відрізняється новизною постановка питань про літературну мову першої половини XIX ст. Передусім авторський пошук зосереджений на з'ясуванні актуальних проблем українського мовознавства: оцінки прецедентних авторів – Г.С. Сковороди, І.П. Котляревського, Т.Г. Шевченка в контексті нормативної основи української літературної мови, стильового добору засобів, співвідношень старої книжної традиції і нової літературної мови.

Одним із продовжувачів Київської лінгвістичної школи був історик мови, студент, а згодом викладач Київського університету Левченко Григорій Андріанович (1901-1944).

Окремо відзначимо, що Г.А. Левченко переважно вшановувався з нагоди ювілейних дат, наприклад, П.П. Плющем [7]. Сучасному прочитанню наукового доробку

Г.А. Левченка як дослідника історії української літературної мови присвячено ґрунтовну статтю С.Я. Єрмоленко [2].

Загаломпраці Г.А. Левченка не були перевидані, інформація про нього нечисленна [5, с. 74-77; 8, с. 271]. З архівних матеріалів, праць сучасників Г.А. Левченка постає наукова біографія дослідника (на жаль, університетський архів зберігся лише з 1945 року). Відомо, що він – випускник Київського університету 1926 року. За спогадами його однокурсника, Г.А. Левченко відзначався своїми науковими інтересами і був учнем М.К. Грунського [5, с. 74].

До сказаного додамо, що професор Київського університету М.К. Грунський ґрунтовно вивчав старослов'янську мову, історію української мови (у співавторстві з П.К. Ковальовим опублікував "Нариси з історії української мови" (Львів, 1941), досліджував писемні пам'ятки різних періодів (Грунський М.К. Слово о полку Ігоревім. – Х., 1931), що й визначило наукові зацікавлення молодого дослідника Г.А. Левченка.

Як зазначено в рукописних архівах, після закінчення університету він вступив на спеціальність "українське мовознавство" Київської науково-дослідної кафедри мовознавства. Вибір сфери наукових інтересів – "проводив комплексне дослідження старослов'янської мови" – має очевидний вплив учителя, М.К. Грунського. Крім цього, молодий дослідник також брав участь у семінарах із загального і слов'янського мовознавства, сербської і польської мов [4].

Викладацька діяльність Г.А. Левченка почалась із 1934 року [8, с. 271], спершу в Херсонському ІНО, згодом продовжилась у Харкові та Києві. Викладання в Київському університеті він поєднував із роботою інспектора-методиста Управління шкіл Наркомосвіти УРСР аж до 1939 р. [7]. Ще один штрих до портрета – участь у підготовці правопису.

У Шевченковому університеті протягом декількох років він читав курс історії української літературної мови. Як відомо, "Нариси з історії української літературної мови першої половини ХІХ ст." [6] були частиною прочитаного ним університетського циклу лекцій. Як зазначають його сучасники, Г.А. Левченко готував "Нариси..." до захисту кандидатської

дисертації, але публікація книги (науковий редактор – М.К. Грунський) вийшла посмертно (1946).

"Нариси..." були рекомендовані як підручник для вищих навчальних закладів. Що це частина читаного ним курсу, відомо з передмови, де зазначається, що повний текст не зберігся і висловлюється можливість його відновлення за студентськими конспектами [5, с. 74].

Народна основа літературної мови і функції книжної мови набули пріоритетного розгляду в дослідженнях Г.А. Левченка. Під цим кутом зору проаналізовано художній дискурс від І.П. Котляревського до Т.Г. Шевченка з погляду функціонального розширення української літературної мови. Її динаміку упродовж першої половини ХІХ ст. підсумував Шевченковий "Кобзар" [6], дослідження якого займає чільне місце в науковому доробку автора. Ще в одній з перших публікацій "Шевченко в історії української літературної мови" (1939) визначається проспективний аналіз Т. Шевченка як основоположника нової доби в національній історії українців.

Чи не вперше дослідник повно і цілісно висвітлив функції книжної мови, встановлюючи зв'язок із попередньою книжною традицією ХVІІІ ст. та інноваційність. Із літературної традиції ХVІІІ ст., передусім низьких жанрів літератури, продовжено використання книжної мови, яка "тлумачиться знижено-іронічно" [6, с. 5]. Такий спосіб цитування маркував "знижені образи": автори "вкладали в уста персонажів цілі уривки церковно-книжної мови, чи іншої мови тієї ж церковнослов'янської основи, відділяючи стару мову різними рисами не тільки від авторської мови, а й від мови осіб, яким уживання книжної мови не властиве" [6, с. 15].

За продовженням цієї лінії розуміється писемна традиція в новій мові, способи продовження і перетворення книжних ресурсів відповідно до інтенцій автора.

Розвиток функцій книжної мови в новій пов'язаний з її творчим перетворенням, це "особливо помітне у зразках монологічних типів мови": "властиве тим літературним творам, в яких є зразки власно авторської монологічної мови публіцистичного типу, або тим

уриwkам, де є монологічна мова персонажа, устами якого висловлюються авторів думки" [6, с. 15].

Отже, залежно від мовностильового добору уможлиблюється "заперечення старої мови або її творче перероблення", проте в обох випадках "у письменників початку ХІХ ст. була міцна основа літературної мови – народна мова" [6, с. 12].

Змішування "стилів" наводиться як одна з ілюстрацій новаторства І. Котляревського: "В "Енеїді" – творі, що за теорією класицизму відноситься до низького жанру, є цілий ряд місць, які щодо змісту і стилістично належать до середніх або високих жанрів. Морально-дидактичні міркування (проповідь гуманних ідей), міркування про обов'язок, любов до батьківщини, осуд "пороків" та ін., що впливали з критично-сатиричної оцінки дійсності – були властиві високому стилю" [6, с. 58]. Якщо раніше використання "високої" і "низької" мов закріплювалося за різними жанрами, то в "Енеїді" вони представлені обидві, причому книжна традиція – у різних функціях і в межах одного тексту.

Одним із перших в українському мовознавстві Г.А. Левченко дав оцінку джерел творення літературної мови у першій половині ХІХ ст., прописав їх реалізацію в текстах І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка.

Функціональна перспектива мови розкривається в розширенні джерел її творення в літературних текстах нової доби. Із погляду О. Павловського, автора граматики 1818 року, основні джерела зводяться до двох: 1) живої розмовної мови міської середньої верстви; 2) мови народної пісні. Г. Квітка-Основ'яненко текстово репрезентував мову усного типу, а також, крім розмовної побутової, подав "зразки серйозної урочистої народної розмовної мови".

Специфіка використання живомовного і фольклорного джерел в текстах дошевченківського періоду спричинена тим, що автори часто застосовували її з "певним суб'єктивним "додатком" або "не робили ці твори відповідниками духу та ідеї народної творчості", тоді як Шевченко сміливо вводив розмовну мову, що перетворювало поетичну мову на безпосередню,

невимушену, сповнену ліризму і звернену до читача-співрозмовника. Щоправда, трактування залежить від наукових ритмів часу ("Мова Шевченка пронизана монотонністю живого, тобто розмовного мовлення, яке зі своїм синтаксичним та інтонаційним багатством робить його поезію зрозуміло-дохідливою").

Г.А. Левченко приділив особливу увагу мовному феномену Шевченка, деталізуючи складники мови: живомовне, фольклорне джерела, "слов'янізми" та іншомовні слова, що вплинуло на розвиток лінгвістичної шевченкіани.

Отже, наукові студії з історії української літературної мови набувають нових імпульсів у 20-30-х рр. ХХ ст., щонових акцентів у вивченні старої книжної доби і поглибленням уваги до літературної мови нового часу. На початку ХХ ст. у Київському університеті сформувався науковий осередок істориків мови, до числа яких належав і Г.А. Левченко. Його "Нариси..." визначали закономірності розвитку літературної мови першої половини ХІХ ст., наукові принципи аналізу художнього дискурсу у колі лінгвістичних ідей початку ХХ ст.

1. Бевзенко С.П. Сулима Микола Федорович / С.П. Бевзенко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид.-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 614.
2. Єрмоленко С.Я. Григорій Андріанович Левченко як дослідник історії української літературної мови / С.Я. Єрмоленко [Електронний ресурс] // Культура слова. – 2011. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Жовтобрюх М.А. Нарис українського радянського мовознавства (1918-1941) / М.А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1991. – 261 с.
4. Звіти про роботу Київської науково-дослідної кафедри мовознавства з 14 лютого 1923 року по 12 листопада 1927 року // Інститут рукописів НБУВ. – Ф. Х. – № 34930В. – 24 арк.; Цит за: Зубченко В.М. Діяльність Київської науково-дослідної кафедри у 20-х роках ХХ ст. / В.М. Зубченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Кирилюк Є. Григорій Андріанович Левченко / Є. Кирилюк // Мовознавство. – 1976. – № 6. – С. 74–77;
6. Левченко Г.А. Нариси з історії української літературної мови першої половини ХІХ ст. / Г.А. Левченко. – К.-Х. : Радянська школа, 1946. – 144 с.
7. Плющ П.П. Видатний мовознавець і педагог (До 65-річчя з дня народження Г.А. Левченка) / П.П. Плющ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=10222>.
8. Франко З.Т. Левченко